

ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЮВИХ ОРІЄНТИРІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

*Шанда В. І., Гнідуша Н. В.,
Криворізький державний педагогічний університет*

В екологічній діяльності людини цільовими орієнтирами є: 1) забезпечення всіх матеріальних і духовних потреб; 2) збереження, оздоровлення та подовження життя; 3) оптимізація умов існування, праці, відпочинку; 4) фізичний і духовний розвиток; 5) реалізація потенціальних інтелектуальних і фізичних можливостей; 6) розв'язання глобальних проблем; 7) збереження неживої та живої природи як неперехідної цінності; 8) біосферосумісність.

Такі орієнтири екологічної діяльності людини визначаються напрямами та парадигмами її екології. Екологія людини є сутнісною складовою загальнонаукової сучасної проблеми людини. Теоретична та методологічна розробка екології людини ускладнена її всебічною обумовленістю філософськими, психологічними, етичними, соціальними, політичними проблемами. В багатьох відношеннях межі антропології, біології та екології людини недостатньо окреслені. Як частина біології людини її екологія може розглядатись в локальному, регіональному, зональному, глобальних масштабах, стосовно расових, етнічних, соціальних груп - на фоні різних умов, у тому числі техногенних і екстремальних, також харчування, захворювань, адаптацій, популяційних характеристик.

В екології людини: 1) еволюційний напрям пов'язаний з проблематикою антропогенезу; 2) біологічний - з антропологією та медициною; 3) медико-біологічний з професійною діяльністю та роботою в екстремальних умовах, у тому числі на особливо небезпечних виробництвах, в глибинних гідро- та літосфері, у високогір'ях і в космосі; 4) природоохоронний напрям визначає діяльність по охороні всіх середовищ життя, живої та неживої природи, генофонду ландшафтів і біосфери, розробку безвідходних виробництв, заходи інженерної екології та географії, меліоративної та конструктивної географії, адаптивних землеробства, рослинництва, меліорції в широкому розумінні, адаптивної стратегії оптимізації ландшафтів.

В загальнобіологічному підході екологія людини визначається: 1) можливостями середовища для життєдіяльності та забезпечення багатоманітних потреб людини; 2) діяльністю та поведінкою в середовищі, які стають все більше усвідомленими та зрозумілими.

Парадигми екологічної діяльності людини визначаються в ретроспективному плані та перспективі на основі їх можливої результуючої інтеграції. Геоекспансіоністська, антропо-, техно-екоцентристська парадигми вписуються в сучасний період на новому методологічному рівні в ноосферу та в космологіку. Парадигма геоекспансії окреслює настанови нестрим-

ного просування людини в просторах планети від зорі антропогенезу до наших днів з об'єктивним переходом до виходу за межі планети та в космос. Парадигма антропоцентризму визначає пріоритетність забезпечення потреб людини над цінностями живої та неживої природи. Антропоцентризм описує постійне та інтенсивне використання ресурсів і просторів природи на основі ілюзій про її невичерпність і примарну могутність людини.

Антропоцентризм, як основа екологічної діяльності людини: 1) до цього часу є значущим в психології середовища і в буденній психології; 2) охоплює настанови панування людини над природою, її відкорення та «переробка», відповідно своїм ідеалам, які є достатньо рухомими в часові; 3) певним чином відображається в таких поняттях як соціосфера, антропо-сфера, техносфера, екосфера, агросфера та, навіть, ноосфера, котра гадано є особливою, завершальною, вищою (поки що!) та неосяжно, невизначено тривалою стадією взаємодії людини та біосфери.

Техноцентристська парадигма є закономірною формою прояву антропоцентризму, підсиленого впливом людини на біосферу за допомогою техніки. Формуванню цієї парадигми сприяли удосконалення технологій виробництва і очевидна результативність технічних рішень і можливостей техніки. Техноцентризм і потужність технічної озброєності виводять на новий рівень ілюзії та примарність незалежності людини від природи. Техносферу, як особливий стан біосфери, перетвореної діяльністю людини не слід вважати реальністю в сучасний і в осяжний періоди.

У людини немає достатніх можливостей і устроїв сутнісного та усталеного управління масштабними атмо-, літо- та гідросферними процесами, а контроль над угрупованнями організмів є ще більш складною та мало з'ясованою проблемою.

Екологічна парадигма діяльності людини визначається все більш усвідомленим розумінням: 1) складності екологічних систем; 2) взаємозв'язків процесів і явищ в біосфері; 3) негативних наслідків перетворень середовища без врахування законів, які управляють живою та неживою природою. Настави екологічної парадигми завжди були і є актуальними незалежно від потреб, цілей і можливостей людини.

В межах екологічної парадигми необхідним є виправлення негативних наслідків попередньої та сучасної діяльності людини для органічного переходу в епоху збалансованої гармонійної взаємодії людського суспільства та природи, тобто в епоху ноосфери.

Ноосферна парадигма може уявлятися у вигляді ідеалізованих комплексів напрямів і настанов діяльності людини, що забезпечують ефективне використання відновлювальних сил природи. Недостатність фактичних даних, відсутність закінчених теоретичних побудов про ті потоки інформації, енергії та речовин, які управляють життям, екосистемами визначають те, що більшість передумов і стратегій ноосферної парадигми поки що знаходяться за межами сучасного бачення.

Космологічна парадигма передбачає освоєння ближнього космічного простору, просування людини в Сонячній системі і вихід за її межі в цілях швидкого розширення меж знання, більш повного освоєння резервів нашої планети, використання нових джерел енергії, сировини, просторів атмосфери, літосфери Землі. Ця парадигма, в своїй суті, опирається на космогонічну, еволюційну теорії та настанови сучасної екологічної діяльності людини на планеті. Вона включає: 1) ідеї, загальну стратегію, напрями витисницьового освоєння, використання космічного простору та поширення в ньому; 2) рішення завдань збереження біосфери, можливого її перетворення та збагачення на основі знань одержаних в космосі, ресурсів і енергії позаземного походження; 3) формування нових областей знань про космос і Всесвіт; 4) створення нових технологій забезпечення існування та діяльності людини в біосфері, тобто біосферосумісності та її майбутнього фізичного, інтелектуального, духовного зростання, удосконалення.

Біосферосумісність є складним і емким поняттям, яке характеризує стан і особливості сучасної та осяжної в часі діяльності людини, відповідно до існуючих уявлень про закони функціонування та розвитку такої планетарної системи життя як біосфера. Людина, як об'єктивний елемент біосфери, існує в межах незначного відрізка часу, проте її вплив на живу та неживу природу в багатьох напрямках набуває суттєвої, значущості.

Безальтернативність біосферосумісної людини обумовлена необоротними негативними змінами в біосфері, котрі загрожують майбутньому існуванню людини. Складність цієї узагальнюючої глобальної проблеми в тому, що вона сформувалася на фоні: 1) необоротності науково-технічного прогресу; 2) необґрунтованого перебільшення можливостей людини, 3) недосконалості та неповноти стратегій матеріальних можливостей, соціальних і політичних передумов реалізації цих стратегій; 5) неконкретності та утопічності картини майбутнього співіснування людини та природи; б) недостатньої вагомості екологічної свідомості в масовій психології.

Примарність та ілюзорність уявлень про спроможність людини в управлінні багатьма процесами на планеті постійно підживлювалася новими технікою та технологіями, проте багато «глобалістів» і «антропокосмістів» випускають з поля зору технічну неможливість суттєвих масштабних впливів на атмосферні фронти, циклони, тайфуни, хвилювання моря, блокування та нейтралізацію землетрусів, вулканізму тощо.

Грубий, крайній антропоцентризм, техноцентризм, як нехтування екологічними принципами заради сьогоденних або близьких проблем людини, має змінитися настановами екоцентризму. Посгульована багатьма мченими необхідність переосмислення всього масиву сучасних знань під кутом зору стратегії, адаптивної до біосфери, вимагає як фундаментальних екологічних пошукових досліджень, технічних і технологічних прикладних розробок для оптимізації стану всіх середовищ життя, підтримання та

стимуляції відновних сил живої природи для забезпечення матеріальних і духовних потреб людини.

Глибинні зв'язки теорії адаптаціогенезу і гомеостазу розвитку, системності і структурності в ландшафтознавстві суттєво важливі для обґрунтування і реалізації оптимізуючих заходів в антропо порушених і техногенних ландшафтах. Методологічні і теоретичні пошуки у цьому напрямку дозволять накреслити контури теорії зміненої людиною природи, як важливого складового розділу ноосферології. Екологічну адаптацію людини в біосфері слід пов'язати з загальною та екологічною культурою, екологічними свідомістю та мисленням.

ВОССТАНОВЛЕНИЕ РЕКРЕАЦИОННО УПЛОТНЕННОЙ ПОЧВЫ

*Щербина В. Г.,
Сочинский научно-исследовательский центр РАН*

Известно, что промерзание уплотненной почвы в зимний период приводит к ее пучению и последующему разуплотнению почвенной массы, т. е. приводит к восстановлению объемной массы почвы. Рассмотрение этого свойства особенно актуально для почв подвергающихся рекреационному воздействию, так как непосредственное влияние рекреации проявляется в повышении плотности почвы, снижающее ее водную и воздушную проницаемость, увеличивающее эрозионные процессы; наблюдается частичное или полное уничтожение лесной подстилки, ведущее к постепенному обеднению почвы. Следствием этого является суховершинность, значительное сокращение прироста деревьев по диаметру, высоте, объему ствола и общему объему, уменьшение массы надземной части. Кроме того, рекреационное воздействие на природные экологические системы сопровождается появлением в них новых видов. Как правило, это синантропы и рудералы. Одновременно наблюдается исчезновение коренных видов, смена доминирующих видов и, как следствие, изменение структуры сообществ. Появление новых видов однозначно свидетельствует о сдвигах в сбалансированных процессах продукции и деструкции органического вещества. Угнетается стабильность природных систем, происходит их перестройка и потеря устойчивости: снижается продуктивность и соответственно ухудшается качество среды.

Не смотря на актуальность проблемы, к сожалению, вопросы восстановления рекреационно трансформированной почвы в условиях Черноморских субтропиков ранее не рассматривались.

Наши исследования проводились в предгорной субтропической зоне с выраженным рекреационным воздействием. За основу брались буковые